

I skärningspunkten

– *soldatens dilemma mellan strid och samverkan*

Praktiskt taget all litteratur som handlar om strider, taktik eller militär utbildning gör det med kriget som fond trots att det sannolikt finns ett behov av en utökad forskningsgrund.

I den senaste svenska läroboken om militärteori *Militärteorins grunder* från 2005 framgår det att man skiljer mellan militärteori och andra frågor som rör militära förhållanden genom att utgå ifrån de centrala frågeställningarna om *vad* kriget är (dess natur och form) samt *hur* seger uppnås i krig¹:

”På detta sätt kan militärteori avgränsas från t.ex. folkrätt, antropologi, internationella relationer, statsvetenskap och sociologi.”

Och även avgränsas från en enande grundidé, kan man tillägga, då det centrala i en verksamhet som vilar på moralisk resonansbotten är att tillåta dialog om frågan *varför*, inte bara *vad* och *hur*. På sidan 8 fortsätter författarna att resonera kring ämnets avgränsning:

”Om man exempelvis skulle inkludera frågan om ”hur krig kan undvikas” i diskussionen sväller litteraturen ytterligare och blir närmast ohanterlig. Detta skulle ju innebära att bl.a. Abbé St. Pierre eller Immanuel Kant på 1700-talet ägnade sig åt militärteori när de lade fram sina fredsplaner och att vi följaktligen måste behandla även dessa texter”.

I den svenska militärteorin ingår därför inte studier rörande orsaker till krig utan bara orsakssamband *inom* krig. Detta utgör ett dilemma då ämnets fokus på frågor om krigets natur, och hur man vinner krig, är fränkopplat alla etiska principer som skulle kunna tjäna som normativt vägledande för soldaternas uppträdande i utlandsstyrkan idag.

Ett av de centrala teman man diskuterar inom militärteorin är huruvida den skall tolkas som *teori* eller *praktik* d.v.s. om militärteorin är deskriptiv (beskrivande, förklarande) och kan fastställa orsakssamband som efteråt kan förklara varför den ena sidan segrade över den andre, eller om den är normativ och kan utgöra en vägledning för hur man praktiskt skall gå till väga för att vinna (preskriptivt). Det går att tolka dessa två alternativa system som rivaliserande skriver Widén och Ångström och gör gällande att deskriptiva (förklarande) teorier söker kunskap om krig och krigföring oberoende av praktisk nytta.²

Det är en luxuöst ansvarsbefriad ståndpunkt att kunna inta för akademiker men problemet är att praktiserande militärer inte läser dessa krigsvetenskapsteorier som om de är oberoende av praktisk nytta. Militärer tenderar att tolka teorier bokstavligt och normerande som vore de ett uttryck för en fordran från ledningen, tränade som de är efter preskriptiva reglementen.

---

¹ Jerker Widén och Jan Ångström *Militärteorins grunder*, Försvarsmakten, 2005

² Jerker Widén och Jan Ångström *Militärteorins grunder*, Försvarsmakten, 2005, sid.12

Tyvänn hjälper inte de militära reglementena till för att ge svar på hur soldaten ska agera i utlandsstyrkans radikalt annorlunda insatsmiljöer, när krig inte råder men beskjutning likafullt förekommer:

Kulan visade förbi våra huvuden och gruppen tryckte sig mot väggen.

Mina tankar virvlade; skulle jag göra som stridsutbildningen lärt mig och gruppera kulsprutan för understöd, göra en omfattning med delar av gruppen, och bryta in i flervåningshuset på andra sidan gatan?

Jag kikade försiktigt runt hörnet och såg hur en gardin bakom en öppen balkongdörr tycktes röra sig, kanske var det vinden? Som vanligt var det svårt att veta varifrån skottet kom. Det här kan sluta hur som helst, tänkte jag, och såg framför mig hur vi skulle sparka in dörrar och kasta in handgranater i lägenheter. Kanske det var ett barn som kikade fram bakom gardinen?

- ”skottet tog framför fötterna på gumman” sa en av soldaterna bakom mig. Jag såg åt sidan där en skröplig gamling, nedböjd, hasade över torget. Plötsligt rusade en av soldaterna ut och greppade gumman under armen för att påskynda färden. Var skottet riktat mot oss eller mot gumman? Varför sköt de då inte för att döda, vi hade ju varit fullt synliga där i flera dagar? Ville de bara skrämja oss eller kanske provocera oss att öppna eld?³

Om kriget är vår enda förklaringsmodell för sådana situationer är det egendomligt att strider inte utbryter oftare för de svenska soldaterna i utlandsstyrkan. Sannolikt har soldaterna utvecklat egna metoder och förståelsemodeller för sitt uppträdande som inte uppmärksammas av Försvarmakten.

Om jag på natten leder en patrull för att undersöka ett ljud, med vapen i hand, och möter en soldat från motparten som också har ett vapen så finns det stor risk för en negativ utgång ingen av oss önskar. Även om soldaten föredrar att försvinna, så finns det en risk att han tror att jag kommer att skjuta först, varför denne kanske öppnar eld först. I krig kan soldaten bli anklagad för att *inte* ha skjutit, i fred anklagad för att han *har* skjutit. Man skulle därför tro att mycket tankemöda lagts på en demarkation mellan krigföring och de insatser som sker utomlands utan att krig deklarerats, så är inte fallet. Följden blir att svenska soldater ofta upplever kognitiv dissonans eftersom svenska fredslagar gäller för agerandet men soldater är traditionellt tränade att, enligt en krigslogik, skjuta vid första anblick av fienden.

Det som uppmuntrar samverkan att växa fram, istället för strid, är det faktum att parterna kanske möts igen och det ligger inte i individens egenintresse att eskalera strider och därmed riskerna vid nästa möte. De val vi gör idag, t.ex. står fullt synliga på torget eller inte höjer vapnet påverkar inte bara den nuvarande situationen utan inverkar också på parternas kommande drag i en ständig växelverkan. Varje handling är en kommunikationsakt i ett socialt sammanhang.

Svensk militär och politisk strategi måste på alla nivåer lämna utrymme för utvecklingen av ömsesidigt samarbete med motparter, dvs. inte ha angrepp som huvudsyfte. En tredje faktor är att motparterna inte har utsett oss till fiende redan från början. I någon mån måste det finnas en acceptans av att svenskarna är en opartisk och rättskaffens aktör.

---

³ Självupplevt exempel från BA01 i Vares, Bosnien-Hercegovina, oktober 1993

Den finländske filosofen Georg Henrik von Wright (1916-2003) menade att grunden till det humanistiska tänkandet låg i att människan insåg att hon själv kan påverka världen, i vars våld hon tidigare varit. Om människan skall kunna utvecklas positivt också i det militära utbildningssystemet så förutsätter det en meningsfull etisk grund för handlandet som kan internaliseras av soldaterna. Denna gemensamma värdegrund är en förutsättning för autonomi men även för en god stridsmoral. Det är en vällovlig men verkningslös önskan att hävda humanistiska principer, som människans okränkbarhet, i den militära utbildningen samtidigt som man behåller kriget som världsbild. Strider i det totala krigets ram skapar allt för små chanser för överlevnad hos frontsoldaterna och de kan inte påverka sin situation.

Den tyske filosofen och sociologen Jürgen Habermas (1929-) kan sägas vara den siste tänkaren i stor stil – en systemtänkare i stor stil enligt traditionen från Kant och Hegel.⁴ Han har utvecklat en moralteori vari moralisk riktighet inte bara är en religiös fråga, det handlar inte om Gud, utan det kan motiveras rationellt. Det innebär en brytning med den i århundraden förhärskande synen att moraliska värderingar måste bygga på något irrationellt, känslomässigt eller rent subjektivt. Det handlar om principer för rättvisa eller det rättfärdiga istället för det goda. Habermas har formulerat en universell grundsats:

*”Varje giltig norm måste uppfylla villkoret att de konsekvenser och biverkningar av tillfredsställelsen av varje enskilds intressen som uppstår genom att en norm följs generellt och frivilligt kan accepteras av alla berörda”.*⁵

Vilken enande idé kämpar de svenska soldaterna för i utlandsstyrkan? De militära operationer som utförs bör överrensstämma med en policy och där rationaliteten ligger i att man kan syftesbestämma ens handlingar gentemot denna policy. I avsaknad av en tydlig rationell politisk styrning har Försvarsmaktens verksamhetsidé istället formulerats som: ... *genom sin förmåga till väpnad strid vara Sveriges yttersta säkerhetspolitiska instrument*⁶.

Svaret på frågan, så vitt man kan uttyda den ur Försvarsmaktens styrdokument och undervisning, visar på vitaliteten och nivån på de vetenskapliga ställningstaganden som gjorts av Försvarsmakten. I en odogmatisk verksamhet borde svaret representera den bästa idé som samhället kan finna idag, i värsta fall utgör svaret bara ett formellt uttryck för den kunskap och de föreställningar som traditionellt finns i det militära etablissemanget.⁷

---

⁴ Anders Burman, essä i DN kulturbilaga den 12 februari 2005

⁵ H Andersen, L-B Kaspersen, *Klassisk och modern samhällsteori* Studentlitteratur, 2003

⁶ www.mil.se. Försvarsmaktens verksamhetsidé

⁷ Försvarsmaktens definition av vad en doktrin är: Ett formellt uttryck för den kunskap och de föreställningar som utgör den viktigaste grunden för verksamheten inom det militära försvaret. *Militärstrategisk Doktrin*, Försvarsmakten, 2002